

Савчук О. О.

СВІТОГЛЯДНА СИСТЕМА ПАРАРЕЛІГІЙНИХ СПІВЦІВ
СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: до постановки питання

У статті доводиться актуальність вивчення традиційного світогляду парарелігійних співців Слобідської України (кобзарів, лірників, стихівничих); розглянуто культурологічні та філософські концепції світогляду; аргументовано доцільність застосування концепту «світоглядна система» при дослідженні явища традиційного співоцтва. Проведено аналіз провідних культурологічних досліджень, присвячених світогляду кобзарів та лірників. Віднайдено методологічні засади вивчення традиційного співоцького світогляду.

Ключові слова: світоглядна система, співоцтво, кобзарі, лірники, картина світу, етос.

Савчук О.О. Мироззренческая система парарелигиозных певцов Слободской Украины: к постановке вопроса. *В статье обосновывается актуальность изучения традиционного мироззрения парарелигиозных певцов Слободской Украины (кобзарей, лирников, стиховничих); рассмотрены культурологические и философские концепции мироззрения; аргументирована целесообразность применения концепта «мироззренческая система» при исследовании явления традиционного певчества. Проведен анализ существующих культурологических исследований, посвященных мироззрению кобзарей и лирников. Найденны методологические принципы изучения традиционного певческого мироззрения.*

Ключевые слова: мироззренческая система, певчество, кобзари, лирники, картина мира, этос.

Savchuk O.O. The system of the world outlook of parareligious singers of Siobodian Ukraine: to the statement of a question. *The topicality of the investigation of the traditional world outlook of the parareligious singers of Siobodian Ukraine (kobzars and lirnyks) is proved; culturological and philosophical conception of the world outlook is considered; the advisability of the use of the concept «the system of the world outlook» in investigation of the phenomenon of the traditional singing is argued. The analysis of the main culturological works, devoted to the world outlook of the kobzars and lirnyks is carried out. The methodological base of the study of the world outlook of the parareligious singers is found.*

Keywords: the system of the world outlook, singing, kobzars, lirnyks, the world-view, ethos.

Традиційне співоцтво Слобідської України (кобзарство, лірництво, стихівництво) є одним із найхарактерніших явищ української національної культури, що піддається переосмисленню та незаангажованому вивченню з набуттям Україною

їсті. Протягом свого існування кобзарство виступало важливим чинником етнічної та національної ідентичності, тому викликає зацікавлення науковців. Традиційне співоцтво досліджувалося в музикознавчому (Г. Квітка, В. Харків, С. Грица, М. Хай, О. Богданова), історичному (І. Ісський, А. Омельченко, Б. Кирдан), філологічному (А. Назарук) та соціальному аспектах (К. Грушевська, К. Черемський, В. Кушпет). Тим не дивлячись, увагою залишається дослідження світоглядної системи традиційного співоцтва. Частково з'ясуванням витоків специфічного співоцького світогляду займаються такі відомі українські дослідники як М. Гримич [1; 2] та К. Черемський [3]; ці дослідження не мали цілісного та спеціального характеру.

Співоцтво є одним з яскравих виразників етнічної традиції, а світогляд може розглядатися як певна квінтесенція традиційного світогляду, що зумовлює актуальність дослідження. Бачення світу і цінності людини, людське призначення та етичні норми поведінки - те коло світогляду традиційних співців, що несли першосенси та першоджерела суспільного буття, визначали зміст та долю вітчизняної традиції.

"Атом" дослідження є світоглядна система традиційних парарелігійних співців Слобідської України.

Мета дослідження:

- З'ясувати ступінь розробленості поставленої проблематики. З'ясувати залучення до дослідження феномену традиційного співоцтва концепту «світоглядна система», вивчити методологічні засади вивчення співоцького світогляду, встановити усталені визначення, під традиційним співоцтвом розуміється явище національної культури, що акумулювало комплекс сталих світоглядних, мистецьких та раціонально-практичних надбань співців
- ...багатокомпонентний вплив на суспільство. Співцями вважатимемо професійних виконавців ексклюзивних світських та релігійних жанрів, що характеризуються особливим світоглядом, специфічним способом життя та поведінкою [5, с. 6]. За класифікацією К. Черемського до парарелігійних співців належать кощунники (співці дохристиянської доби), старці (співці репертуару) і власне кобзарі, лірники і стихівничі (виконавці репертуару без супроводу музичного інструменту) [6, с. 95-117]. Світоглядний та лірницький світогляд (далі - *співоцький світогляд*) представляє цінність через те, що, по-перше, є зосередженням духовного надбання та синтезу світоглядних систем співців, що передували кобзарям і лірникам (включати теорію трансмісії духовного і мистецького досвіду, знань від однієї форми до іншої); по-друге, кобзарі та лірники мали великий авторитет у суспільстві українського суспільстві: найменування їх Божими людьми, (в значенні мудреців) переконливо це доводить.

Важливою групою українських парарелігійних співців можна поділити на подільську, центральноукраїнську, чернігівську, полтавську та інше. Чи не найбільший фактологічний матеріал, зібраний в процесі польових досліджень феномену кобзарства з 50-х років XIX ст. по 30-ті рр. XX ст. стосується співоцької культури Слобідської України. Це етнографічні записи Я. Ф. Дніпровського, П. Мартиновича, С. Носа, О. Сластьона, В. Харкова, М. Обсяг та зміст цих матеріалів дозволяє говорити про усталеність і

вкоріненість явища кобзарства в слобідській культурі і можливість розгляду слобідського співоцтва як характерного та виразного прояву загальноукраїнського.

Серед українських дослідників феномена традиційного співоцтва існують різні підходи до визначення поняття співоцького світогляду¹.

За К. Черемським, світогляд українських незрячих співців, з одного боку - це еталонний взірць традиційного народного світогляду з усім складним спектром вірувань і душевних переживань українців, а з іншого - «це світогляд відмежованої каліцтвом (незрячістю) маргінальної групи» [6, с. 109]. Тобто відчуження від життєвого прагматизму й усунення від процесу виробництва та отримання матеріальних благ, не тільки їм приносило повагу й авторитет у суспільстві, але й сприяло осмисленню цього світу й розвитку своєрідного філософування. Наприклад, ось такі питання ставилися у Вустинських книгах (усній пам'ятці самотньої співоцької філософії): «Чи буде правда на землі і коли вона прийде? Чи є гріх на землі? Яка була Україна та що з нею сталося? Чи буде уп'єть Україна?» [7, с. 340]. Розвитку рефлексії співців також сприяла одна з фундаментальних ознак і умов функціонування інституту українського традиційного співоцтва - його корпоративний устрій, який не тільки зберігав професійні навички співців, але й транслиував їхнє специфічне світорозуміння, був запорукою збереження традиції і викликав специфічну рефлексію світу. Світогляд представників цехової організації (учнів, підмайстрів, майстрів) пов'язаний із поняттям майстерності і праці. Ремесло було майстерністю, а майстерність - мистецтвом, навіть певним чином артистизмом. Сакральний зміст діяльності цехів підтверджується не тільки тим, що кожен цех мав свій храм та святого покровителя, але й в розумінні *високого призначення* праці як однієї з ключових категорій ремісничої діяльності. Праця сприймається як заповідь Божа і, якщо мета цієї праці праведна, вона є одним з шляхів до спасіння. Отже, корпоративна цехова організація праці й життя має як професійну, так і наскрізь *релігійну* основу. Але ця релігійна основа співоцького світогляду є характерним проявом народного православ'я і часом містить «протилежний до християнської ідеології етос» [1, с. 269]. Саме так, у контексті «народного православ'я» чи «сільської» релігії, схильна розглядати світогляд кобзарів та лірників М. Гримич - автор першої монографії, присвяченої українському народному світогляду: «Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців» [1].

Етномузикознавець О. Богданова вважає, що особливостями світогляду співців можна назвати байдужість до слави і пошестей, відречення від світських принад та суєтності життя, аскетичне існування, суворі моральні поведінкові норми. А через феномен кобзарсько-лірницької традиції «віддзеркалювався складний спектр світоглядних вірувань і душевних переживань українців» [8, с. 10].

На думку В. Кушпета «уся старцівська (співоцька - О.С.) інституція (світогляд, структура організації, «Уетиянські книги», репертуар, обряд, висвячення, спосіб діяльності та життя і т.п.) базувалися на цінностях християнської філософії та мала релігійний характер» [7, с. 380].

Багатомірність розуміння співоцького світогляду говорить як про складність та синкретичність явища традиційного співоцтва, так і про актуальність його ґрунтового дослідження.

До методології питання

Українська історико-філософська наука або українознавство передбачає вивчення явищ духовної української культури, одним з яких можна, без сумніву, назвати українське традиційне співоцтво. Але якщо українська етнологія та

Савчук О.О. СВИТОГЛЯДНА СИСТЕМА ПАРАРЕЛІГІЙНИХ СПІВЦІВ
СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: до постановки питання

афія, як конкретні дисципліни, займаються дослідженням етнокультурної ії, до якої найчастіше відносять артефакти матеріальної культури іктуру, знаряддя праці, побутові речі), духовної (звичаї, обряди, пісні) та іяьної культури, не менш необхідним вважаємо філософське дослідження шого світогляду. Світогляд стоїть наче трохи «осторонь» від названих звих культури, але, вивчаючи основні когнітивні, онтологічні, аксіологічні та злогічні структури світорозуміння представника того чи іншого культурного можна досягнути і сутність самого явища.

Історично, світогляд (Weltanschauung) - слово специфічно німецьке. Вперше і з'являється в «Критиці здатності судження» І. Канта і означає світоспоглядання зійняття природи в найширшому сенсі. У Ф. Шилінга це слово набуває іншого - «усвідомлений спосіб досягати та пояснювати цілісність суцього» [9].

говорить про моральний світогляд, Геррес - про поетичний, Ранке - про Мислителі підкреслювали певні складові світогляду: психічну іДільгей), інтелектуально-ідеалістичну (З. Фрейд). Цікавими є концепції гляду М. Гайдегера та М. Шелера, що ставлять питання зв'язку філософії та гляду (можливості формування філософією світогляду), і є протилежними зальними стратегіями.

За Шелером, антропологічна проблематика займає в філософії центральне Шелер відштовхується від окремого індивіду як носія різних форм свідомості сової, релігійної, філософської. При чому вони, на думку Шелера, дані в рамках енного (побутового) світогляду і співвідносяться одна з одною як установки ієнної поведінки індивіда. Світогляд - гетерогенна структура, складові якої совані не вертикально, а горизонтально, тобто складники світогляду існують ііпом додатковості, а не ієрархічності. Тобто світогляд характеризується не зою, а широтою: ми говоримо про широту світогляду, але про глибину думки, [10, с. 12-13].

За класичною теорією світогляд: 1) має чотиричастну структуру: онтологічну, іїну, аксіологічну, праксеологічну; 2) поділяється на світобачення зійняття) та світорозуміння; 3) може бути буденним та інституалізованим. світогляд є синтезом історичних форм світогляду: міфологічного, юго та філософського. Це стосується особливо співоцького світоглядної і, в якій закладено «християнську доктрину і систему цінностей, поєднаних з ш язичницькими уявленнями» [6, с. 113].

Ще однією з особливостей співоцького світогляду є певний синтез іізованого і буденного типу світоглядів. Традиційні моральні цінності і і збереження духовного надбання співців - ознака буденного типу світогляду, а гматику кобзарських «текстів» можна назвати філософською, або ;ько-релігійною, відповідно в світогляді присутній теоретичний рівень.

Світоглядна система чи картина світу?

Разом із поняттям «світогляд» використовуються поняття «загальна картина (базове поняття історичної етнології), «образ світу», «світovidчуття», шрийняття», «світоуявлення», «світорозуміння» тощо.

Концепт «картина світу» сформульований Робертом Редфілдом і позначає тієї світобудови, характерне для того чи іншого народу, уявлення членів за про самих себе та про свої вчинки, свою активність в світі. Якщо «національного характеру» торкається передовсім поглядів на культуру з зовнішнього спостерігача, то «картина світу», навпаки, вивчає погляд члена

•Ш&

ЖУ

if:

культури на зовнішній світ» [11, с. 87]. Концепція «картини світу» - радше прийом, за допомогою якого дослідник може подивитися на світ очима «тубільця», тобто перейти до автентичного розуміння культури того чи іншого народу.

З поняттям «картини світу» пов'язаний напрям когнітивної антропології. Мета когнітивної антропології - осягнути та описати світ певної культури в їхніх власних термінах та категоріях. Когнітивна антропологія розглядає культуру як спосіб пізнання, як «депозитарій людських когнітивних категорій, через які реалізується процес пізнання, що складається в осмисленні, ментальній організації реальності» [11, с. 89].

Концепт «картина світу» також пов'язаний з ім'ям М. Гайдеггера. Він його формулює як «продукт» Нового часу, пов'язаний із підкоренням світу як картини. «Слово картина означає тепер: конструкт уяви, що опредмечує» [12, с. 106]. «Картина світу, сутнісно зрозуміла, означає таким чином, не картину, що зображує світ, а світ, зрозумілий як картина» [12, с. 103]. Картина світу відображає когнітивну та онтологічну складову світогляду. Але світогляд не просто картина світу. Вона вміщує відношення людини до світу, суспільства, їх оцінку. Тому американський антрополог, учениця Франца Боаса, Рут Бенедікт вводить до психологічної антропології концепт етосу як культурної теми, якою об'єднані всі елементи культури в унікальну конфігурацію. Відповідно в кожній культурі присутні строго тільки ті певні варіації, які відповідають етосу культури. З розвитком так званого ціннісного підходу (Ф. Знанецький, Г. Олпорт, К. Клакхон, Ф. Клакхон, Ф. Стродбек) стала очевидною значимість цінностей та установок для традиційного суспільства. Уведене поняття ціннісної орієнтації К. Клакхон визначив як «узагальнену концепцію природи, місця людини в ній, стосунки між людиною і людиною, бажаного та небажаного в міжособистому спілкуванні і спілкуванні людини з оточуючим світом, концепцію, що визначає поведінку людей» [11, с. 79]. Якраз цей ціннісний підхід - те, що завжди присутнє в українській традиції (варто згадати будь-які українські обряди, звичаї або пісні, в яких уже закладено певні моральні установки). Як наслідок, українське поняття «традиційний (народний) світогляд» мовою західної термінології звучало б як «образ світу й етос українців» [1, с. 4].

Отже, з пропонованого ряду для дослідження явища традиційного українського співоцтва найбільш відповідним і точним буде поняття «світогляду», або «світоглядної системи» (слово *система* вказує на цільність та впорядкованість світогляду як його фундаментальні характеристики).

У планованому дослідженні буде зроблена спроба вивчення співоцького світогляду «з середини», а «не ззовні» (принцип когнітивної антропології). У такому разі дослідник, використовуючи метод емпатії, намагається споріднитися зі співцем і відтворити ту світоглядну систему, що була притаманною кобзарям та лірникам.

Як результат проведеного дослідження можна сформулювати такі *висновки*:

- аналіз сучасних історичних, філологічних, культурологічних та філософських розвідок показав, що феномен українського традиційного співоцького світогляду не був темою самостійного дослідження. Крім того, найбільш ґрунтовним та плідним аналізом світогляду має бути саме філософський аналіз, адже філософія може з успіхом розглядати взаємодію основних складових світогляду і «реагувати» на наявність філософських елементів у ньому;

Савчук О.О. СВІТОГЛЯДНА СИСТЕМА ПАРАРЕЛІГІЙНИХ СПІВЦІВ
СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: до постановки питання

якість дослідження пов'язана з тим, що коло питань світогляду співців несли першосмисли та першоджерела українського суспільного чали зміст та долю вітчизняної традиції; ано, що з пропонованого ряду понять: «картина світу», «образ світу», », «світорозуміння», «етос культури» - найбільш влучним для явища співоцтва є використання терміна «світоглядна система» або як найбільш широке та емке порівняно з іншими, і що західною і означало б «картина світу та етос» кобзарів та лірників; дологічною базою для вивчення світогляду має бути філософсько- "чний підхід, метод емпатії, принципи моделювання та елементи 'та історичної етнології, сення традиційного співоцького світогляду, висловлюючись словами - «праця з «перекладу» на мову сучасної світової філософії того здобутку наших видатних попередників» [13, с. 55]. Серед цих ів» сміливо будемо вважати й українських парарелігійних співців.

-//:

- М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. (Когнітивна я).-К., 2000.-379 с.
- М. Виконавці українських народних дум // Родовід. Наукові записки до історії культури _-1992.-Jfe3.-С. 14-21.
- і К.П. Шлях звичаю. - Х.: Глас, 2002. - 444 с.
- ій К. Повернення традиції: з історії нищення кобзарства. - Х.: Центр Леся Курбаса, 288 с.
- К. Генеза та розвиток традиційних форм українського співоцтва. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. - Харківська державна культури. - Х., 2005.
- І К. Традиційне співоцтво. Українські співці-музиканти в контексті світової культури: видання. - Харків: Видавництво «Атос», 2008. - 248 с., іл.
- В. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX - поч. XX ст.): Наукове - К.: Темпора, 2007. - 592 с.: іл.
- О.В. Лірницька традиція в контексті духовної культури України. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства / О. Богданова. - К., 20 с.
- С.А. Мировоззрение как объект философской рефлексии (И. Кант, М. Хайдеггер,);). <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/46539>.
- М- Философское мировоззрение. - Москва: «Гнозис», 1994. - 113 с.
- С.В. Историческая этнология. Уч. пос. - М., 1997. - 447 с.
- М. Время картины мира // Новая технократическая волна на Западе. - М., 1986. - 119.
- В.С. Біля джерел: (Нариси з історії філос. культури України). - К.: Вид. дім «Києво-ька акад.», 2006. - 262 с.

чук О.О., 2010